

Якщо дитина не хоче вчитися

Багато проблем сучасної шкільної освіти є актуальними не лише для вчителів, батьків та шкільних психологів. Насамперед вони позначаються на розвитку самої дитини, її поведінці, навчанні. Низька успішність, шкільна дезадаптація, недостатній рівень культури, що безпосередньо впливає на поведінку і спілкування учня, далеко не повний перелік труднощів, з якими ми стикаємося в умовах школи майже щоденно. Однією з проблем, що заслуговує особливої уваги, є відсутність інтересу до навчання, небажання дитини ходити до школи. Запитання: «Навіщо ти вчишся?» - часто заганає в глухий кут. Дитина прагне уникнути відповіді, тому що не знає її або не може чітко сформулювати. Найчастіше і досить прогнозовано на запитання «Навіщо ти ходиш до школи?» відповідають: «Навчатися!». Дійсно, інший варіант важко передбачити. Таку відповідь дитина вважає єдиною правильною, навіть якщо справжня мета перебування її в школі далека від пізнання нового. Сенс слова «навчатися» в дитячому розумінні може бути значно ширшим, ніж просто набування знань. Бажання побачити друзів, побігати-погратися, обмінятися іграшками дитина також включає в поняття шкільного навчання. Якщо такі бажання дитина не може реалізувати, шкільна освіта може втратити для неї свою привабливість і перестане цікавити. В цьому конкретному випадку не йдеться про внутрішній інтерес до предмета пізнання, наявність якого автоматично забезпечує успішне навчання і знімає проблему негативного ставлення до освіти. Відповідно до психологічної формули «інтерес - стимул - реакція на стимул - мотив дії - сама дія», позбавивши дитину стимулу, не варто чекати від неї успішного вирішення навчальних завдань.

Що може бути стимулом до певного виду діяльності?

Є.Ільїн під мотивом навчальної діяльності розуміє всі фактори, що обумовлюють виявлення навчальної активності: мотиви, мета, настанови, почуття обов'язку, інтереси.

Г.Розенфельд визначає такі категорії (фактори) мотивації навчання:

- 1. Навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до предмета викладання.
- 2. Навчання без особистих інтересів та користі.
- 3. Навчання для соціальної ідентифікації.
- 4. Навчання заради успіху або страху невдач.
- 5. Навчання з примусу або під тиском.
- 6. Навчання, що ґрунтується на поняттях і моральних зобов'язаннях або на загальноприйнятих нормах.
- 7. Навчання для досягнення мети у повсякденному житті.
- 8. Навчання, що ґрунтується на соціальній меті, вимогах та цінностях.

Щодо навчальної діяльності, то зовнішніми факторами стають усі види підкріплення, які ми використовуємо як заходи педагогічного впливу (покарання, заохочення, похвала...)

Дитині пообіцяли купити те, про що вона уже давно мріяла, за умови, що та стане краще вчитися. Ймовірно, що успішність в такому разі значно поліпшиться, дитина старанніше виконуватиме домашні завдання, виявлятиме активність на уроках, перестане запізнюватися до школи. Однак такі позитивні зміни можуть відбуватися лише до моменту одержання обіцяного.

Найзначущішим, найдієвішим і найефективнішим внутрішнім стимулом є прагнення до пізнання нового, що ґрунтується винятково на інтересі до предмета пізнання. Якщо за можливості вибору певного навчального предмета дитина не обирає той предмет, який обрала більшість її друзів, а йде на урок, який їй самій цікавий, то таким чином вона демонструє яскравий приклад внутрішньо вмотивованої поведінки.

Яка ж мотивація до навчання є кращою?

Процес формування навчальної діяльності набуває ряду специфічних особливостей відповідно до певного вікового періоду. В початковій школі дитина може досить успішно вчитися, орієнтуючись на оцінку вчителя або думку батьків. Якщо домінуючим мотивом у цьому віці у більшості дітей є прагнення зробити приємність дорослому, що є авторитетним для дитини, порадувати його своїми успіхами або небажання вислуховувати докори, то в старших класах вплив такого мотиву втрачає свою актуальність. На перший план виходить прагнення бути кращим або хоча б не гіршим за інших.

Звичайно, і такі мотиви мають місце, але вони не повинні бути основними, визначальними в навчальній діяльності дитини. Такі мотиви мають відігравати вторинні, допоміжні ролі, надаючи шкільному життю учня яскравості, привабливості. Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає дитину до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів.

Яким чином можна сприяти формуванню внутрішньої мотивації в межах навчального процесу?

Як уже зазначалося, внутрішня мотивація є важливою умовою успішного навчання. Але як бути, якщо вона відсутня, а єдиним привабливим моментом шкільного життя є довгоочікувана перерва або весела прогулянка? Багато хто з учителів вважає, що, сформувавши у дитини «необхідний» мотив, можна домогтися високих результатів і таким чином вирішити багато навчальних проблем. Важлива роль і вплив учителя в початковій школі є беззаперечними. І все ж уявлення про те, що можна ззовні сформувати мотив, є помилковим. **«Мотив - складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт» (Є.Ільїн).** Учитель може лише сприяти цьому процесу. Існує цілий ряд науково розроблених способів підвищення внутрішньої мотивації в навчальному процесі, використовуючи які, можна уникнути багатьох утруднень, про які йшлося на самому початку.

Для цього як вчителям, так і батькам необхідно дотримуватися таких вимог:

- 1. За можливості скасувати нагороди і призи за правильно виконання завдання, обмежуючись лише оцінюванням та похвалою.
- 2. Якомога менше використовувати на уроках ситуацію змагання. Краще привчати дитину до аналізу і порівняння своїх особистих результатів та досягнень. Ситуацію змагання можна переключити на ігрові види діяльності.
- 3. Намагатися не нав'язувати навчальної мети «зверху». Спільна робота з дитиною стосовно вироблення мети і завдань може виявитися значно ефективнішою.
- 4. Необхідно пам'ятати й про те, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найостаннішим і найменш ефективним заходом, який завжди викликає негативні емоції й негативно впливає на ставлення дитини до навчання.
- 5. Намагатися уникати встановлення часових обмежень там, де це можливо, тому що це не лише пригнічує розвиток творчості, а й перешкоджає розвитку внутрішньої мотивації.
- 6. Стежити за тим, щоб навчальні завдання не лише відповідали віковим обмеженням, а й мали рівень оптимальної складності, сприяли виявленню майстерності та компетентності дитини. Регулювати рівень складності завдань, щоразу підвищуючи її.
- 7. Надавати дитині право вибору навчального завдання, не обмежуючи при цьому її свободи.
- 8. Бажано підбирати навчальні завдання з елементом новизни та непередбачуваності, що сприяє формуванню внутрішнього інтересу під час його виконання.
- 9. І на завершення хотілося б нагадати, що підвищення пізнавальної активності, успішне засвоєння навчальної програми, вищий рівень освоєння теоретичного матеріалу стає неможливим у ситуації, коли будь-які стимули, що не стосуються навчання, стають основними.

Чому ж ми так прагнемо того, аби в дитини сформувалася навчальна мотивація, що ґрунтується на внутрішніх прагненнях, не виключаючи при цьому й зовнішніх, хоча й не возводячи їх у ранг головних?

Є цілий ряд пояснень таких переваг. Дослідження В.Чиркова гостро ставлять проблему вивчення внутрішньої мотивації і всебічного аналізу факторів, що як сприяють, такі перешкоджають «виявленню».

Результати його досліджень засвідчують:

- 1. Навчання, яке ґрунтується на внутрішній зацікавленості, буде значно успішнішим, тому що при наявності такої зацікавленості дитина здатна працювати довше без будь-яких зовнішніх підкріплень. Водночас переважання зовнішньої мотивації сприяє зниженню пізнавальної активності. Тому досить часто при зникненні зовнішніх стимулів дитина втрачає інтерес до навчання.
- 2. Школярі, яких приваблює насамперед інтерес до самого

процесу навчання, схильні обирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їхніх пізнавальних процесів.

Учні із зовнішньою мотивацією, як правило, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Тому такі діти обирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання підкріплення. В умовах школи таким підкріпленням найчастіше є оцінка вчителя, вдома - винагорода, подарунок, похвала.

3. Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруження, зменшенню спонтаності, що справляє пригнічуючу дію на креативність дитини, тоді як наявність внутрішніх мотивацій сприяє виявленню безпосередності, оригінальності, зростання креативності та творчості.

Окрім того, перевагою внутрішніх навчальних мотивів є:

- позитивний вплив на вирішення творчих завдань, що не мають чіткого алгоритму вирішення (евристичний метод);

- - емоційне задоволення від виконання завдання, подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань, що викликають позитивні емоції і ґрунтуються насамперед на внутрішньому інтересі;

- - підвищення самоповаги дитини, її самооцінки.

У результаті проведення ряду досліджень вчені дійшли висновку, що матеріальне заохочення зменшує внутрішню мотивацію. Виходячи з цього, можна припустити, що будь-які інші зовнішні стимули теж зменшуватимуть внутрішній інтерес до діяльності. Цей висновок було зроблено Е.Дісі. Аналогічні дослідження проводили й інші автори, які вивчали вплив на внутрішню мотивацію таких факторів, як: *уникання покарання; призм термін закінчення діяльності; нав'язування мети; ситуація змагання.*

Отже, можна дійти висновку: ті умови оточення, які наділяють людину свободою вибору, дозволяють їй почуватися самодетермінованою, внаслідок чого формується внутрішня мотивація. Відповідно до теорії компетентності, *важливою потребою є прагнення майстерності.* Чим більше навчальне завдання дозволяє дитині почуватися компетентною та ефективною, тим вищою в неї буде внутрішня мотивація до певного виду діяльності. Важливе місце в цьому питанні належить характеру навчальної діяльності. Вона має бути оптимальною за рівнем складності. Якщо перед дитиною стоїть надто просте завдання, воно не викличе в неї інтересу і внутрішньої мотивації, тому що, якою б компетентною не почувалася дитина, надто просте навчальне завдання не дозволить реалізувати їй свою майстерність і не дасть змоги почуватися ефективною.

Ще однією важливою умовою зростання внутрішньої мотивації є така характеристика навчальних завдань як новизна і непередбачуваність, що, як правило, викликає внутрішній інтерес дитини.